

שמירת הבית על ידי המזוזה

יוסף כאהן

1

כיצד הרגל מועדת

יעקב לויפר

2

שביבים

"עובדי אלילים" ו"עובדי פסילים" בעיני הצנזורה יהושע מונדשיין

4

יהודה וערבותו על בנימין - תגובה חיים יצחק זיבלד

דס סלמנדרא על מזבח הזהב ישראל דנדרוביץ

"ומיד כשיעור משנתנו..." רפאל ספייער

חברת אהיוג ארומה

מאשר אהלי ספק

כ"ז

סוואל ג'ונסון

שמירת הבית על ידי המזוזה

יוסף כאהן

א

איתא בבבא מציעא (קב, א):

תנו רבנן: המשכיר בית לחבירו - על השוכר לעשות לו מזוזה. וכשהוא יוצא - לא יטלנה בידו ויוצא. ומנכרי - נוטלה בידו ויוצא. ומעשה באחד שנטלה בידו ויצא, וקבר אשתו ושני בניו. מעשה לסתור? אמר רב ששת: ארישא.

על דברי הברייתא ולשונה יש להקשות מספר קושיות: א. למה נקטה הברייתא את האיסור בניסוח הדין ביציאתו של האדם, שאסור לצאת עם המזוזה? הרי בפשטות, הענין הוא להשאיר את הבית עם המזוזה, ואם כן הורדת המזוזה היא הבעייתית, גם אם השוכר לא לוקח אותה איתו.

ב. אם טעם האיסור הוא להשאיר את הבית עם המזוזה, למה הברייתא כתבה בצורה שלילית "לא יטלנה"? היה לה לכתוב בצורה חיובית "ישאירנה".

ג. מהו באמת טעם האיסור? מאי שנא מדינו של שמואל שנפסק להלכה (רמב"ם הל' ציצית א, יג; שו"ע או"ח טו, א) שמתירין ציצית מבגד לבגד (עין תוספות שבת כב, ב ד"ה רב).

ד. למה נאמר "בידו"? הרי האיסור הוא גם בנוטל בתיק וכיוצא ב.

ה. למה נאמר "ויוצא"? הרי כבר נאמר בתחילת המשפט "וכשהוא יוצא".

ו. למה נקטו "ויוצא" בלשון הווה, כאשר לפי הדקדוק צריך לכתוב בלשון עתיד "לא יטלנה בידו ויוצא".

ז. מה בא המעשה שבסיפא ללמדנו? לא מצאנו בכל דין דרבנן, שחז"ל יביאו מעשה המיירא את הבריות כדי לתת תוקף להלכה.

נקודת פתיחה

לא ימים רבים אחר אבלנו, מקנחים אנו את דמעותינו על תוצאותיה של שנת אחרים, וניצבים הכן לשמוח בשמחת העם, בשמחת אחדותו, בחמישה עשר לחודש מנחם אב.

יום שהותרו שבטים לבוא זה בזה, יום שהותר שבט בנימין לבוא בקהל, יום שביטל הושע בן אלה פרדיסאות שהושיב ירבעם על הדרכים שלא יעלו ישראל לרגל לירושלים, יום הסרת המחיצות, לב כל העם שלם לשבטיו ועיניו נשואות לירושלים.

משחר ימי העם, משעה שהוסרה המחיצה הנוראה בין דור המדבר לבניהם אחרים, נשמר היום הזה כפינה חמה של אהבת ישראל, כאיש אחד בלב אחד, ואילו נאספה שמחת העם בכל דור ודור על אחדותו ותומת לבו.

וביום זה - לא עוד איש על דגלו, לא עוד מלכויות מתנצחות, "כל ישראל שואלים זה מזה שלא לבייש את מי שאין לו", וסוף דבר "קחו מקחכם לשם שמים".

וביום זה, מכאן ואילך, כל המוסיף - יוסיף. כל הזמנים שווים לטובה, לילה כיום יאיר בעסק תורתנו הקדושה, נשמת האומה.

ב

כתב הרמב"ם (הל' מזוזה ה, ד):

מנהג פשוט שכותבים על המזוזה מבחוץ כנגד הריח שבין פרשה לפרשה ש-די ואין בזה הפסד לפי שהוא מבחוץ. אבל אלו שכותבין מבפנים שמות המלאכים או שמות קדושים או פסוק או חותמות הרי הן בכלל מי שאין להם חלק לעולם הבא, שאלו הטפשים לא די להם שבטלו המצוה, אלא שעשו מצוה גדולה שהיא יחוד השם של הקב"ה ואהבתו ועבודתו כאילו הוא קמיע של הניית עצמן כמו שעלה על לבם הסכל שזהו דבר המהנה בהבלי העולם.

בדבריו מבואר שענין השמירה זר לחלוטין למצוות מזוזה. ולכאורה קשה עליו מהגמרא (מנחות לג, ב): "אמר רבא: מצוה להניחה בטפח הסמוך לרה"ר. מאי טעמא? [...] רב חנינא מסורא אומר: כי היכי דתינטריה [לכל הבית מן המזיקין, רש"י]. אמר רבי חנינא: בוא וראה שלא כמדת הקב"ה מדת בשר ודם: מדת בשר ודם, מלך יושב מבפנים ועם משמרין אותו מבחוץ. מדת הקב"ה אינו כן,

המשך בעמ' הבא

אנו מעוניינים להרחיב את מעגל מנויי הגליון. נוקירכם אם תאותו לשלוח את הגליון למכריכם ולהציעם להצטרף לרשימת התפוצה.

גליון מס' 56 יצא לאור בס"ד בליל יום ו', כ"ד באב ה'תשס"ט.

© יו"ל על ידי מערכת דאצ'ה

1. נא להקפיד על משלוח החומר כשהוא ערוך ומוכן לדפוס, כדי לחסוך זמן מן העורך התורן. רצוי לעקוב אחר סגנון הפיסוק וציון המקורות הנהוגים בדאצ'ה ולחקותם במידת האפשר. ציטוטי פסוקים יבואו מנוקדים כבמסורה. 2. יש להמנע מהבאת ציטטות ללא מקור מפורט, כמו גם קביעות חסרות אסמכתא. 3. נא לשלוח את החומר במסגרת קובץ word מצורף, ולא בגוף המכתב, פרט לעניינים קצרים. 4. נא לתחום בראש הדברים את ענינם: נושא חדש, שאלה, מאמר, תגובה לפרסומים קודמים, וכיו"ב. בכל תגובה יש לציין: "תגובה ל..... גליון...". 5. מסיבות טכניות גדלם של הגליונות אינו אחיד. מתוך כך, ומכורח שלל פגעי הטבע האנושי, יש וחומר הנשלח למערכת אינו מופיע בגליון הסמוך לשליחתו, כי אם בגליונות הבאים. 6. סגנון הכתיבה בדאצ'ה ניכר ברמתו הלשונית, בעדינותו ובנכבדותו. אנא, הימנעו מדרדור השיח למשלבים נמוכים של שפתנו. גבולות הדיון בכל נושא המה גבולות ההלכה. 7. הכותבים מתבקשים לנהוג כבוד זה בזה ולהמנע מסגנון שיח הטעון סרח עודף על הנושא הנידון. 8. כל הערה, השגה, שאלה, תשובה, ביקורת, תגובה, הטירה, הכפשה, הצעה, למעט הצעה לסגירת הגליון, תתקבל בברכה. 9. כתובת המערכת: datshe@gmail.com.

אלא שיש להקשות: מאחר וכל המצוות מגינות על ידי זכות קיומן [כמו שראינו בתלמוד תורה לדוגמא], למה דווקא במזוזה שילבו חכמים את ענין ההגנה בתוך ההלכה?

עוד יש להקשות, שהגמרא אומרת שקובעים את המזוזה בטפח הסמוך לרשות הרבים, כדי שהיא תשמור על הבית. ולכאורה קשה, שכיון מעיקר דינה של המזוזה אפשר לקבעה בכל חלל הפתח, והמיקום בטפח הסמוך לרשות הרבים אינו הופך את המזוזה למצווה מהודרת יותר, אם כן לדברי הרמב"ם שההגנה שבמזוזה נובעת מזכות קיום המצווה, מדוע הגמרא ממליצה על מקום זה "כי היכי דתינטריה"?

מכוח קושיא זו נראה שרבה לא אמר "מצוה להניחה בטפח הסמוך לרה"ר" כדי לייעץ כיצד לשמור על הבית ולהגן עליו. אלא שכיון שהבית נותן לאדם הגנה בסיסית מפני גשמים, גנבים ועוד כל מיני פגיעות חיצוניות, מזכירים לו על ידי המזוזה בטפח הסמוך לרה"ר, שהמזוזה [וקיום המצוות בכלל, המוזכר בתוך המזוזה] הם השומרים את האדם. וכן מפורש גם בדברי הרמב"ם (הל' מזוזה ו, ג), שענינה של המזוזה הוא להזכיר לאדם את יחדו ה' בכל זמן שנכנס ויוצא.

לפי זה מובן שדווקא במזוזה חז"ל הכניסו את נקודת השמירה. מול תחושת הביטחון של האדם בביתו, המזוזה מכוונת את האדם אל מקור השמירה.

פש גבן, שאכן אחת ממטרות מצוות מזוזה היא השמירה, אבל אין לטעות שהמזוזה עצמה שומרת, אלא זאת רק תזכורת שהקב"ה שומר על האדם בזכות קיום מצוותיו.

לפי זה תתבאר הסוגיא בבבא מציעא. הבריייתא מתארת שוכר שיוצא מהבית בו הוא גר עד הלום, עם מזוזה בידו. למה המזוזה נמצאת בתוך ידו ולא עם שאר חפציו? לאור כל הנ"ל, נראה שהשוכר רוצה להמשיך את תפקידה של המזוזה. טועה הוא וסבור שהמזוזה עצמה שומרת, ורוצה שאותה מזוזה ששמרה עליו בתוך ביתו תמשיך ותשמור עליו בהמשך דרכו. ולכן אסרו חז"ל לשוכר לקחת איתו את המזוזה, כדי לשמור על תוכן המצווה.

אמנם לדינא אסור לקחת את המזוזה גם אם אינה בידו, אך הבריייתא הדגישה "בידו" לא כדי להתיר אמצעי אחר, אלא כדי להבליט את הבעיה.

אמנם לפי זה היה ראוי להתיר להוריד מזוזה כדי לקבוע אותה מיד בבית אחר, שהרי כאן ברור שהמזוזה ממשיכה בקיום המצווה², אך נראה שחז"ל אסרו בכל המקרים. אולי אפשר להרחיב את הרעיון: בסופו של דבר, אחרי האיסור של חז"ל, אדם שעובר דירה קובע מזוזות אחרות בדירתו החדשה³. בכך הוא מגלה שאינו קשור לקלף מסוים או לכתב מסוים, והעיקר בשבילו הוא שיכול לקיים את המצווה בשלמותה במעונו החדש. הוא מראה בזה שלא האותיות שומרות אותו, אלא זכות קיום המצווה.

לפי כל זה תתייבנה הקושיות שהעלנו בפתיחת הדברים: למעשה, הרבה מקרים אסורים מעבר למה שמפורש בבריייתא, אלא שהלשון "בידו ויוצא" מתאר מצב מסוים שבו בולט טעמו של האיסור. לכן נקטה הבריייתא לשון יציאה מן הבית, ואיסור נטילת המזוזה בידו, תוך כדי יציאתו של האדם מן הבית. בכל אלו מודגש שטעם האיסור הוא בהיות האדם יוצא ונוטל עמו את המזוזה, כשהוא סבור שבכך היא תמשיך להגן עליו.

לפי זה גם מבואר היטב הצורך בהבאת ה"מעשה באחד שנטלה בידו ויוצא". הוא רצה שהמזוזה תשמור עליו גם בהמשך דרכו, וקבר אשתו ושני בניו. לא מדובר כאן בעונש על זה שהוא לא ציית לדברי חז"ל. כוונת הסיפור היא להמחיש שהמזוזה לא שמרה אותו כלל, כיון שלא היתה במקום מצוה.

עבדיו יושבין מבפנים והוא משמרן מבחוץ, שנאמר: ה' שומרך ה' צלך על יד ימינך".

בגמרא זו מבואר להדיא שמקום המזוזה נקבע על פי ענין השמירה שבה, וכמו שהגמרא ממשיכה להרחיב על ענין זה, ואם כן דברי הרמב"ם מוקשים ביותר.

הכסף משנה על אתר מתרץ שהמזוזה באמת שומרת, אלא שהכוונה בעשיית המצווה אינה צריכה להיות על התועלת שבשמירה. וקשה, שהרי ענין השמירה משפיע על הלכות קביעת המזוזה. אם המצווה אינה צריכה להיות מכוונת כלל אל נושא השמירה, למה חז"ל קבעו את מקומה של המזוזה על פי ענין זה? זאת ועוד, הלשון "**כי היכי** דתינטריה" מורה על מטרה בקיום המצווה.

ג

ליישב זאת נקדים דברי הרמב"ם במקום אחר (הל' עבודת כוכבים יא, יב):

הלוחש על המכה וקורא פסוק מן התורה, וכן הקורא על התינוק שלא יבעת, והמניח ספר תורה או תפילין על הקטן בשביל שיישן - לא די להם שהם בכלל מנחשים וחוברים, אלא שהן בכלל הכופרים בתורה שהן עושין דברי תורה רפואת גוף ואינן אלא רפואת נפשות, שנאמר ויהיו חיים לנפשך. אבל הבריא שקרא פסוקין ומזמור מתהילים כדי שתגן עליו זכות קריאתו וינצל מצרות ומנזקים - הרי זה מותר.

כאן הסתירה היא פנימית: מצד אחד הרמב"ם כותב שהמשתמש בדברי תורה לרפואה גופנית הוא ממש כופר בתורה, מצד שני הוא מתיר לבריא להשתמש בדברי תורה כדי להגן על עצמו. מאי שנא? למה לא אומרים על הבריאם שקוראים פסוקים להינצל מצרות "שהן עושין דברי תורה רפואת גוף, ואינן אלא רפואת נפשות"?

נראה לומר שההבדל הוא בתפיסה השונה ביחס למציל. האם דברי התורה עצמם מצילים, או שהקב"ה מציל בזכות מעשה הטוב של האדם. הטועים והמבינים שהאותיות והמלים שהם אומרים, יש להם השפעה ישירה על המציאות עצמה, הם "עושין דברי תורה רפואת גוף". אבל הקוראים פסוקים כדי שקריאה זו תחשב להם מעשה טוב, ובזכות מעשה זה ייוושעו, הם עדיין מתייחסים לתורה כ"רפואת נפשות". הרמב"ם [על פי הגמרא] מחלק בין חולה לבריא, אבל נראה שהחלוקה מתבססת על אותו עיקרון. אמנם גם החולה וגם הבריא מבקשים תועלת פיזית על ידי דברי התורה, אבל החולה שלוחש על המכה מצפה שהמילים עצמן תפעלנה שהמכה תתרפא. מי שבריא ואין לפניו מכה או צרה, לא יכול לחכות שדברי התורה ישמשו לו כמגן פיזי, אלא רק "שתגן עליו **זכות** קריאתו" כלשונו של הרמב"ם¹.

על פי חילוק זה, יש לחלק גם במזוזה. בגמרא במנחות מבואר להדיא שאחת ממטרות המזוזה היא להגן. אך ביקורתו של הרמב"ם מתבססת על אותה השאלה: מה בדיוק מגן? האותיות של המזוזה או זכות קיום המצווה? מי שמוסיף על פרשיות המזוזה שמות או פסוקים [כדי שהמזוזה תגן על הבית יותר], הוא פוגע בכל קיום המצווה. הוא מראה בזה שאותיות המזוזה הן סיבת ההגנה [כלשון הרמב"ם "קמיע"], ולכן יש להוסיף עוד אותיות כדי לקבל הגנה יתרה. אם מקור ההגנה נמצא בזכות קיום המצווה, אין שום מעלה בהוספת פסוקים שאינם מעיקר המצווה. לפי דברינו, הרמב"ם לא התכוון לשלול לגמרי את ענין השמירה שבמזוזה, הוא רק מתח בקורת נגד הרואים את מקור השמירה במזוזה עצמה.

1 אמנם גם מי שחולה יכול לקרא פסוקים "כדי שתגן עליו זכות קריאתו", אבל ההיפך אינו אפשרי. אין ציפייה לתוצאה ישירה על המציאות, כשמדובר בהגנה מפני דבר שלא קיים עדיין במציאות. למען האמת, העומד מול פגע או סכנה יכול לקרא פסוקים בשתי צורות: או כ"סגולה" שהפסוקים יעלימו את הסכנה, או "כדי שתגן עליו זכות קריאתו". הרמב"ם מדבר על מקרים כמו לוחש על המכה, שבהם ברור שהחולה מצפה מהפסוק עצמו שירפא אותו. אבל במקרה שהחולה לא מצפה להתרפאות מהפסוק עצמו, אלא "כדי שתגן עליו זכות קריאתו" אין בעיה בדבר. כנראה שעל סמך זה קוראים היום תהילים עבור חולה, למרות שהלכה זאת של הרמב"ם נפסקה בשו"ע (ויד"ד סימן קעט).

2 ובאמת כך נוקטים הגאונים רבינו האי ורב אחא. ועיין בפתיחת תשובה (רצא, ז) שאפשר לסמוך עליהם בשעת הדחק.

3 גם אם הוא מקבל תמורה כספית כמו שנפסק בשו"ע (שם סעיף ב), בכל זאת הוא חייב להניח קלף חדש.